

9. olvasólecke: Kivonat készítése – egyszerű elemzés¹

A következő, (két) hosszú fejezetben két-két tanulmány kivonata szerepel. Témájukat tekintve párban vannak. Az elsők mindig teljes elemzések, kivonatok lesznek, míg a második tanulmányok esetében kérdések segítségével kell azokat feldolgozni. Így nemcsak képet kapunk arról, hogyan épülnek fel konkrétan az egyes szakmai folyóiratcikkek, hanem gyakorolhatjuk azt is, hogyan lehet lépésről-lépésre egy témát feldolgozni, egy tanulmányt felépíteni.

Kumin Ferenc: Gondolatok média és politikai kommunikáció kölcsönhatásáról²

Kumin Ferenc tanulmánya gazdaság- és jogtudományok tudomány-részterületen belül a politikatudomány tudományágba sorolható az akadémiai klasszifikáció alapján. Szűkebb részterülete a politikatudományokon belül a politikai kommunikáció.

A szerző munkájában elméletcentrikus, igyekszik a politikai kommunikációt, témája szempontjából, a maga teljességében bemutatni.

I. A téma kijelölése:

A tanulmány bevezető része rövid, általában 1-3 oldal terjedelmű, témától függően. Feladata a következők megválaszolása:

1. A téma megjelölése.

2. A témaválasztás indoklása.

3. A kutatási tevékenység során alkalmazott módszer(ek) megnevezése.

4. Hipotézisek (előfeltevések, kérdések, vizsgálandó témakörök megfogalmazása)

5. Általános jellegű, nem részletekbe menő (mivel az a téma kifejtésénél fog megtörténni) magyarázata a témához kapcsolódó elméletnek, esetleg gyakorlatnak.

¹ Ebben az olvasóleckében a korábbiaktól eltérően újfajta számozás jelenik meg, mely módszertanilag szintén releváns.

² KUMIN FERENC: *Gondolatok média és politikai kommunikáció kölcsönhatásáról*. Politikatudományi Szemle. 1992/2. 105-124. pp.

Kumin Ferenc tanulmányát egy idézettel kezdi. Marshall McLuhan „a médium maga az üzenet”³ definíciójából indul ki. Amellett, hogy a Kumin röviden reagál a mcluhan-i gondolattal szembeni kritikára, választ is ad egyben arra a kérdésre, miért választotta ezt a meghatározást.⁴ Az „általános idézetet” követően tér át konkrét témájára, a politikai kommunikáció fogalmára. **A politikai kommunikáció megítélése negatív**, mivel a médium megakadályozza a valódi tartalom, az üzenet célba jutását. Eszerint a politikában már nem az a fontos „igazságos vagy bölcs döntés született-e [...]”, hanem az, (...) *kinek és hogyan akart üzenni a döntés meghozója, és ezzel miként gyengítette politikai riválisa pozícióit?*⁵

A szerző nemcsak az „elméleti megítélésre”, hanem a gyakorlati megközelítésre is kitér: a politikai kommunikáció eszközeivel élők mindegyike, legyen szó akár **a kormánypárti (1) vagy az ellenzéki (2) politikusokról**, akár az **elemzéssel, publicisztikával foglalkozókról (3), mindannyian a politikai kommunikációt hibáztatják** az elégtelen politikai tevékenységért. A demokrácia válságtüneteinek, a politikától való elfordulásért meglett a felelős. A médiaémelygés⁶ a politika és a média kapcsolatának három tényezőjéből táplálkozik: a közvélemény-kutatások eredményeinek felértékelődéséből (1), a negatív tartalmú hírek, a botrányok szerepének felértékelődéséből (2) és az események stratégiai játékká alakulásából.⁷ Ennek eredménye, hogy a politika és a média bármelyike felelőssé, bűnbakká tehető, ráadásul egyik sincs alá-fölrendelt helyzetben a másik alrendszerhez viszonyítva. Ezt „egészíti ki” egy harmadik megközelítési lehetőség. **Kumin Ferenc szerint McLuhan „megoldása”, hogy a média folyamatosan átalakul a külső, elsősorban technikai és társadalmi változások hatására, ahhoz vezet, hogy valójában „(...) a politikai kommunikáció súlya vagy szerepe nem is szükségszerűen a politika vagy a média irányítóinak döntésén múlik, hanem megkerülhetetlen fátumként alakul.**⁸

Figyelembe véve a **politikai kommunikáció bűnbak szerepét**, melyet nemcsak a bemutatott elméletek, hanem a gyakorlat és a fogyasztók reakciója is erősít, fogalmazza meg a szerző **hipotéziseit**. Először **a politika és a politikai kommunikáció viszonyát vizsgálja** (1). Ebből

³ Kumin Ferenc saját fordítását szerepelteti, az eredeti szöveg közlése mellett. KUMIN 2005, 105. p. és 123. p.

⁴ KUMIN 2005, 105-106. pp.

⁵ KUMIN 2005, 106. p.

⁶ Kumin Ferenc Pippa Norrisra hivatkozik a fogalom használatakor, aki maga is felhívja a figyelmet arra, hogy a médiakör-elmélettel „(...) az 1960-as évek politikatudományi irodalmában jelentek meg. Kurt és Gladys Lang kapcsolták össze elsőként a tévéhíradókat az amerikai politikában általánosabban tapasztalható kiábrándultság érzésével.” PIPPA NORRIS: Angyali kör? A politikai kommunikáció hatása a poszt-indusztriális demokráciákra. Médiakutató. 2001/3. Letölthető a Médiakutató online felületéről: https://mediakutato.hu/cikk/2001_03_osz/01_angyali_kor (Letöltés ideje: 2020. július 1.)

⁷ KUMIN 2005, 106. p.

⁸ KUMIN 2005, 107. p.

kiindulva tér át **a magyarországi helyzet elemzésére** (2)⁹, majd annak bizonyítására, meghaladható-e a médiafásultság elmélete (3). Érvényesülhet-e a kiinduló idézet fő gondolata, vagyis **a politikai kommunikáció kitörhet-e a bűnbak szerepből?**¹⁰

II. A téma kifejtése:

1. Elméleti háttér

Kumin Ferenc a politika és a politikai kommunikáció viszonyának bemutatása során történeti áttekintést ad a politikai kommunikáció fejlődéséről. **Kiinduló tételmondata, hogy csak azokat a történelmi korokat tudja vizsgálni, melyeknél már beszélhetünk demokráciáról.**¹¹ Nem demokratikus keretek között ugyanis cenzúra és propaganda „helyettesíti” a politikai kommunikációt, mivel az uralkodók, a diktátorok döntéseit nem előzik meg viták.¹²

Kumin Ferenc ezt követően **végigveszi azokat a korszakokat, amelyben beszélhetünk politikai kommunikációról. Minden egyes időszaknál megvizsgálja, ki a politikai kommunikációs tevékenység főszereplője (1), hol zajlik ez a tevékenység (2), milyen médium közvetíti az információkat (3), mi akadályozza az üzenetek célba jutását (4) és mennyire volt magas szintű a politikai aktivitás (5), ami miatt igazából jelentősége van magának a politikai kommunikációnak. Minden egyes korszak elemzését követően, az előbb felsorolt szempontokat figyelembe véve, von le következtetéseket, milyen összefüggés állapítható meg a politika és a média kapcsolatára vonatkozóan (6).** Megvizsgálja, adott korszakban hogyan van jelen a politikai kommunikáció, jelen van-e egyáltalán és hogyan hat a politikára.

1.1. Ókor – antik demokráciák időszaka:

A görög városállamokban a politikáról szóló vita rendkívül fontos volt. Ebben az időszakban a politikai kommunikációs tevékenység főszereplője a sokaságból kiemelkedő **szónok (1). Nem létezett mai értelemben vett médium,** így az valójában azonos volt a **helyszínnel, az agórával (2+3), illetve fórummal.** A klasszikus média hiányának köszönhetően az üzenetek célba jutását időbeli és fizikai korlátok nehezítették. A helyszín és a kommunikáció sajátos volta miatt egyrészt a **nappalok véges hossza (4), a résztvevők türelme (4), másrészt a szónok képességei (4 - pl. beszédhibája)** nehezítették az információk eljutását a hallgatósághoz. Bár

⁹ Bár a tanulmány elméletközpontú, nem marad ki belőle az arra alapozott elemzés sem, mely ebben az esetben a magyar médiafogyasztási szokások vizsgálatát jelenti majd.

¹⁰ KUMIN 2005, 107. p.

¹¹ A szerző Gianpietro Mazzoleni művét jelöli meg forrásnak. A pontosság kedvéért célszerű megjegyezni, hogy a fenti gondolatnál valójában Mazzoleni is hivatkozik Jürgen Habermásra. L. MAZZOLENI, GIANPIETRO: *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó. Budapest, 2002. 18. p.

¹² KUMIN 2005, 107-108. pp.

a közvetlen demokrácia időszakáról beszélünk, ez **a demokrácia korlátozott volt (5)**, így bár „(...) az ókori görög városállamokban a politikáról zajló beszédre mint minden cselekvések legnagyobbismeretűbbikére tekintettek(...)”¹³, így a politikai aktivitás szintje alacsony volt. Ebben a korszakban **a politikai kommunikációt (6) a „(...) a mai értelemben vett média hiánya és szükségtelensége határozta meg.”**¹⁴¹⁵

1.2. A felvilágosodás és a polgári forradalmak időszaka:

Az előző korszakhoz képest itt már van médiumunk. A **nyomtatott sajtó (3)** révén elkezdődik a mediatisztált politikai kommunikáció időszaka. Már nemcsak **a szónok (1)** – aki a korszak¹⁶ végére egyre inkább politikussá válik -, hanem **az újságíró (1), sőt a szerkesztő (1), a nemzetállamok (1), a bürokrácia (1) és a pártok (1)** is főszereplővé válnak. A kommunikáció színtere **a piactereken (2) kívül a médium (2)** lesz, amely lehetővé teszi, hogy azokhoz is eljusson az üzenet, akik nem voltak jelen a politikai eseményen. Az üzenet megfogalmazója és a befogadó térben és időben elválhat egymástól, megszűnik a személyes jelenlét szükségessége. Ez egyben hátrányt, korlátot is jelent az információ célba jutásához. Egyrészt szükség van **írni-olvasni tudásra (4)**, mert legfeljebb képek és ábrák (az időszak vége felé) segítik az üzenet megértését. Ezen túl az írott szöveget nemcsak elolvasni, hanem **értelmezni (4)** is tudni kell: ezzel ez a korszak válik a legnehezebbé a fogyasztó részéről, mivel tőle magas szintű absztrakciót követel meg a nyelvi tartalom befogadása. Korlát még **a terjedelem (4)**, vagyis az üzenetek szerkesztett formában jelenhetnek meg.¹⁷ **A politikai részvétel szintje alacsony (5), de az újságolvasásnak köszönhetően egyre nagyobb számban tudnak aktívvá válni** azáltal, hogy a politika jelenségeivel kapcsolatban ki tudják, és ki is alakítják álláspontjukat. Ebben az időszakban a politikai kommunikációban **a nyomtatott sajtó válik meghatározóvá. Nagyban hozzájárult a politikai aktivitás növekedéséhez és szerepet játszott azokban a folyamatokban is, amelyeket a tömegpártok megjelenése okozott (6).**¹⁸

¹³ KUMIN 2005, 108. p.

¹⁴ KUMIN 2005, 109. p.

¹⁵ KUMIN 2005, 108-109. pp.

¹⁶ Az időszak pontos meghatározása a 114. oldalon látható táblázatban szerepel. A 20. század eleje meghatározás érdekes megközelítés a szerző részéről, ahogy módszertanilag az is, hogy a táblázatban szerepeltetett információk nem teljesen egyeznek a szövegben leírtakkal. Így az áttekintést segítő táblázat kissé megtévesztő. KUMIN 2005, 114. p.

¹⁷ Nem véletlen, hogy nemcsak az újságírók, hanem ahogy a szakma differenciálódott, a szerkesztők is főszereplőkké váltak.

¹⁸ KUMIN 2005, 109-110. pp.

1.3. Elektronikus médiumok idősza:

A rádió és a televízió korszaka (3), mely a jelenben is tart.¹⁹ A politikai kommunikáció fő színtere **a klasszikus elektronikus média (2) lesz.** Az üzenetek célba jutását már nem akadályozza a befogadók részéről megkívánt magas szintű absztrakciós képesség, különösen a televízió megjelenésével, hiszen a képek még inkább segítik az információk megértését. A befogadók részéről inkább az jelenti az új korlátot, hogy a műsoridő szűkössége miatt **a média leegyszerűsít (4)**, ami egyes, az elektronikus média számára kevésbé **magas hírértékű ügy kiszorítását eredményezi (5).** **Új korlát a műsoridő (4)**, ami nem hasonlít az ókori politikai kommunikációt meghatározó naplementére, mivel ez nemcsak egyszerű fizikai, hanem tartalmi korlátot is jelent. A politikai műsoroknak a kezdetektől meg kellett küzdeniük a **szórakoztatással (4)**. Nem véletlen, hogy a főszereplőnek, aki továbbra is elsősorban a **politikus (1)**, új elvárásoknak kell megfelelnie. Annak érdekében, hogy sikeresen megküzdhessen a szórakoztató tartalmakkal képernyőképessé kell válnia. Erre két folyamat hat. Az egyik a **perszonalizáció** jelensége, amely *Kuminnál* a megszemélyesítést takarja: mivel például egy pártot nem lehet a maga teljességében bemutatni, ezért van szükség egyetlen beszélőre, aki képviselni tudja azt. Ezért válik ismét az első számú főszereplővé az ember (1). A másik folyamat a **tabloidizáció**. A fogyasztókat a teljes passzivitás jellemzi az üzenetek befogadásakor. A szerkesztés és a már említett leegyszerűsítés miatt adott ügryről nem rendelkeznek megalapozott háttértudással. Ez hatással van a politikusok tevékenységére is. A politikai vezetőknek már nem a történelmi nagyságokkal, hanem a szórakoztató tartalmak „hőseivel” kell megküzdeniük. A harc kiélezettségét némileg enyhítik/enyhítették a technológiai változások: a műholdas és kábeles televíziózás arányának növekedése révén megtudtak jelenni olyan tematikus csatornák is, melyek hírmédiaként politikaközpontúak lettek. Ez magában rejti a lehetőséget, hogy az egyes témákat analitikusabb jelleggel is fel lehessen dolgozni, mert a politikának nem kell osztozni a műsoridőn a szórakoztató tartalmakkal. Bár a **politikai részvétel (5) szintje magas lehet, de azzal, hogy a média leegyszerűsít, nem nyújt elég információt a valódi aktivitáshoz.** Ebben az időszakban válik a politikai kommunikáció igazán **bűnbakká (6), holott: „Ha a médium maga az üzenet, mint ahogy nyitó felvetésünk is állítja, akkor a jelenleg domináns médiumnak tekinthető televízió maga a politikai**

¹⁹ Ne feledjük, bár a tanulmány 2005-ben jelent meg, az állítás még mindig igaz. Módszertanilag figyelemre méltó, ahogyan magyarázza a rádió és a televízió egyként kezelését: „A két eszköz által meghatározott időszakok vizsgálataimban gyakorlatilag egyként kezeltem. Ezzel nem kívánom zárójelbe tenni azt a hatalmas változást, amely a kép továbbításának lehetőségével bekövetkezett, de más lényeges tulajdonságaikat tekintve a televízió és a rádió olyan hasonlóságokat mutatnak, amelyek a közös tárgyalást megengedhetővé teszik.” KUMIN 2005, 110. p.

kommunikáció legfőbb megformálója, a médiában dolgozók és a politika cselekvői is csupán alávetik magukat a médium imperatívuszának.²⁰

1.4. Az internet kora

Bár még nem beszélhetünk teljesen új médiarezsimről, a szerző szerint érdemes megvizsgálni, hogyan hat ez az **új médium (3)** a politika – média kapcsolatára. Főszereplő **bárki (1) lehet**, aki képes üzeneteket megfogalmazni és elhelyezni a világhálón (2), amely egyben helyszíne is lesz a politikai kommunikációnak. Klasszikus korlátok nincsenek, sem a műsoridő, sem a terjedelem nem jelent ennél a médiumnál akadályt.²¹ Új korlát jön létre, mely a médium sajátosságából adódik: **mivel végtelen mennyiségű információ halmozódik fel, ezért az lesz a döntő, adott információra hány vagy milyen link (4) mutat.** Szintén korlát, mennyire tudják használni a fogyasztók az új médiumot, mivel ez két tényezőre is hatással van. Egyrészt **a politikai részvétel szintjére, amely e médium által meghatározott világban magas (5),** másrészt arra, ki lesz az igazi főszereplő. Az lesz ennek a korszaknak a főszereplője, aki képes olyan tartalmat előállítani, amelyre sokan kattintanak; **így lesz a bárkiből valaki, aki meghatározza a politikai napirendet (6).**²² Legyen szó egy általa gyártott tartalomról, arról, hogy vita esetében képes-e olyan politikai tartalmú üzenetet megfogalmazni, amellyel uralhat egy on-line fórumot, vagy képes-e esetleg meghekkelni egy népszerű tartalomszolgáltatót.^{23,24}

2. Alkalmazható-e az elmélet a magyar viszonyokra?

A médium maga az üzenet tételmondat nemcsak globálisan hathat, hanem egy-egy ország esetében is érvényesülhet, a politikai üzenetek estében is. Ugyanakkor egy ország médiafogyasztási szokásai **nagymértékben függenek az adott régió demokratikus hagyományaitól, azaz léteznek lokális tényezők is.**²⁵ Ebből kiindulva fogalmazza meg *Kumin*

²⁰ KUMIN 2005, 110-112. pp.

²¹ Valós korlátként említi a szerző a tárhelyet és a sávzélességet, amely ekkor még valóban korlátot jelentett. (4) KUMIN 2005, 112. p.

²² „(...) a napirendi kutatások elemzési egysége az a gyakran nyilvános politikai konfliktusokban megjelenő, a napirend(ke)n exponált és valamilyen szempont alapján fontosnak, relevánsnak tartott politikai vitatéma, amely eséllyel pályázhat arra, hogy a média, a közvélemény és a politika figyelmét elnyelje, és/vagy a szakpolitikai döntéshozatalban megjelenjen.” TÖRÖK GÁBOR: *A politikai napirend.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. 29. p.

²³ KUMIN 2005, 112-113. p.

²⁴ Kumin az általa is vázlatosnak nevezett történeti áttekintés legfontosabb ismérveit egy táblázatban is összefoglalja. Ez módszertanilag jól alkalmazható eszköz, amely átláthatóvá teszi a főbb elemeket: ebben az esetben az egyes korszakok politikai kommunikációját, az arra ható, azt meghatározó tényezőket. Fontos azonban megjegyezni, hogy a cél elérése érdekében előnyös, ha a táblázatban szerepeltetett adatok megegyeznek a szövegben leírtakkal. Ez ennél a tanulmánynál nem teljesül. KUMIN 2005, 114. p. (V. ö.: KUMIN 2005 107-113. pp. és KUMIN 2005, 114. p.)

²⁵ Erre hozza Kumin **egyetlen példaként** az észak-európai országok médiafogyasztási jellemzőit, hangsúlyozva, hogy a fogyasztói oldal miatt is lehetnek specialitások az egyes országokban, azaz nem csak a technológiai fejlettség a meghatározó.

azt a feltevést, hogy (...) egy-egy régió vagy országon belül megfigyelhető sajátosan egyedi médiastruktúra kölcsönhatásban áll a politikai kommunikációval, Magyarország rendszerváltás utáni médiatörténete is új megvilágításba kerülhet.”²⁶ Következő mondatával azonnal le is szűkíti vizsgálata helyszínét, megjegyezve, hogy „A vizsgálatot természetesen ki lehetne terjeszteni a kelet-közép-európai régió valamennyi országára is (...)”²⁷

A magyarországi médiafogyasztási szokásokra több folyamat is hatott. A rendszerváltást megelőzően az elektronikus sajtó²⁸ tényleges és a nyomtatott sajtó véleménymonopóliuma uralta a piacot. Ez hiányt termelt, a gazdaság egyéb ágazataihoz hasonlóan.²⁹ A médiapiacra is hiány alakult ki: ennek előfutára az 1990-es évek reklámfogyasztási „őrülete” volt, melyet a műholdas csatornák külföldi adói kínáltak a reklámblokkokat még nem ismerő nézők számára. A másik folyamat a piacnyitás, a magyar nyelvű kereskedelmi műsorszolgáltatók (ezen belül is elsősorban az országos lefedettségű, földi sugárzású RTL Klub és TV2) megjelenése 1997-ben, amelyek fokozták az elhalasztott médiafogyasztás mértékét. Ez a bulvár habzsolásában nyilvánult meg. Mivel a Kádár-korszakból hiányzott a klasszikus bulvár³⁰, óriási igény volt a szórakoztatásra.³¹ Ez az igény a duális médiarendszer (illetve a szinte azonnali sokcsatornás

²⁶ KUMIN 2005, 114-115. pp.

²⁷ KUMIN 2005, 115. p. [Módszertanilag nagyon szép megoldás: példa arra, hogyan hívja fel a kutató a figyelmet egy-egy témára, mellyel részletesebben nem kíván foglalkozni, mert nem ez a célja. Lehetőségként „kínálja fel” egy kutatási tevékenység témájaként.](#)

²⁸ Ebben az időszakban a Magyar Televízió és a Magyar Rádió monopóliumot „élveztek”. Bár az 1980-as évekre már több „csatornája” is volt mindkét közszolgálati műsorszolgáltatónak, ezek még valójában egyszereplős piacok voltak.

²⁹ Nem véletlenül alakult így: a Kádár-korszakban a nyomtatott sajtót olvasók a hatalom számára elsősorban nevelendő lények voltak. Ennek az ideológiai mellett volt egy kulturális misszió része is: bár elsősorban az oktatás segítségével kívánták a népet „felemelni”, második vonalban többek között a média jelentette az eszközt a műveltség szintjének a növelésére. Így, bár volt a rendszerben némi homogenizáció, és a szerkesztőségek alkalmazkodtak valamelyest a közönség igényeihez, azt a fontos szempontot soha nem felejtették el, hogy „ők” egyben a közszolgálat ethosának is a képviselői, ami egyet jelent a magaskultúra megtestesítésével. További részleteket l. Takács Róbert: Politikai újságírás a Kádár-korban. Hatalom és újságírás viszonya, 1956 - 1988. Napvilág Kiadó. Budapest, 2011. 347. p. és ANTALÓCZY TÍMEA – KÁLMÁN ZSUZSA: *Médiaműfajok 1979-1996*. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.): Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2005. 205. p.

³⁰ Hivatalosan az Esti Hírlap számított bulvárlapnak, „(...) amely könnyedebb hangvétellel, színes, friss híryananyagával, rövid írásaival, színes riportjaival képes megnyerni az olvasókat.” TAKÁCS 2011, 60. p.

³¹ Valójában már a Kádár-korszakban is volt rá igény. Ahogy Takács Róbert írja, a Társadalomtudományi Intézet 1974-es felméréséből kiderült: „A napilapok legolvasottabb rovatai a kishírek, a bűnügyi tudósítások, a sporthírek, a külpolitikai és belpolitikai írások voltak. Az első három műfaj azt mutatja, hogy a közönségigény a lapokat a bulvár jelleg felé toltta volna.” TAKÁCS 2011, (343)-344. pp.

médiapolitikai modell) létrejöttével teljesedett ki. A nézők-olvasók nagy arányban fordultak el a komoly hírműsoroktól³², napilapoktól³³ és váltak a könnyed tartalmak³⁴ fogyasztóivá.³⁵ „Beindult” a **tabloidizáció**, amelynek köszönhetően **új médiafogyasztói táborok jöttek létre**.³⁶ A szerző három csoportot különít el: **elit (1), politikafüggő (2) és alvajáró (3) médiafogyasztók**ba sorolja a nézőket-olvasókat. A csoportosításnál a következő tényezőket alkalmazta: szocializációs háttér (1), politikai aktivitás (2), a fogyasztott média típusa (3) és a médium kiválasztásának oka (4). Bár a felsorolásnál az alvajárókkal kezd és az elittel fejezi be, az egyes csoportba tartozók részletes jellemzésénél fordított sorrendet alkalmaz, mivel, mint később látni fogjuk, következtetéseit a bulvárfogyasztókhoz kapcsolódóan fogalmazza meg.³⁷

2.1. Elit médiafogyasztók:

Az elit médiafogyasztók **magas iskolázottságúak, politikailag aktívak. A társadalom iránt is felelősséget éreznek. Morális kötelességüknek tartják, hogy politikailag (is) tájékozottak legyenek**, hogy a megfelelő mennyiségű és minőségű információból kiindulva hozzanak döntéseket, például arról, kire szavaznak az aktuális választáson. **Mindez hatással van a médiával szembeni elvárásaikra is. Profi újságírói munkát, vagyis a tájékoztatásban abszolút objektivitást és az összefüggéseket, folyamatokat is feltáró véleményalkotást várnak el a médiától.** Iskolázottságukból és magas szintű tájékozottságukból adódóan **saját (logikus) képük van a médiaviszonyokról.** Folyamatosan figyelve az eseményeket **tisztában vannak azzal, hogy a nyomtatott sajtó előállítására egyre kevésbé kifizetődő, valamint a rádiós és televíziós tartalmak esetében is magasak a műsorsugárzási költségek.**³⁸ **Ebből kiindulva úgy vélik, ezeknek a médiumoknak szükségük van fennmaradásuk érdekében a politika támogatására. Emiatt viszont nem tudnak azok az elvárások teljesülni, amelyeket az elitek a klasszikus médiával szemben támasztanak. Ez a fogyasztói csoport egyre nagyobb mértékben fordul az online hírforrásokhoz, mivel ezek függetlenségét nem veszélyeztetik annyira a magas termelési**

³² Urbán Ágnes: Rádió és televízió. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.): Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. 106-109. pp.

³³ V. ö.: **JUHÁSZ GÁBOR**: *Az országos minőségi napilapok piaca, 1990–2002.* Médiakutató. 2003/1. Letölthető: Médiakutató hivatalos oldala: https://mediakutato.hu/cikk/2003_01_tavasz/05_orzagos_minosegi?q=politikai+napilapok#politikai+napilapok (Letöltés ideje: 2020. július 2.)

³⁴ GULYÁS ÁGNES: *Bulvárlapok a rendszerváltás utáni Magyarországon.* Médiakutató. 2000/1. Letölthető: Médiakutató hivatalos oldala: https://mediakutato.hu/cikk/2000_01_osz/02_bulvarlapok_a_rendszervaltas_utani_magyarorszagon (Letöltés ideje: 2020. július 2.)

³⁵ KUMIN 2005, 114-116. pp.

³⁶ **Módszertanilag** szép megoldást alkalmazva Kumin Ferenc rögzíti, hogy a csoportok meghatározásánál leegyszerűsítést alkalmaz. KUMIN 2005, 116. p.

³⁷ KUMIN 2005, 116-119. pp.

³⁸ Ebben az időben (2005) még műsorszolgáltatásról (műsorszórásról) beszélünk. 2010-et követően, az új médiaszabályozástól kezdődően beszélünk audiovizuális médiaszolgáltatásról.

költségek. Az elitek médiafogyasztásának változása még kiszolgáltatottabbá teszi a hagyományos médiumokat: a piaci alapon működőket a megszűnés, a közszolgálati adókat az egyre erősödő politikai nyomásgyakorlás fenyegeti.³⁹

2.2. Politikafüggők:

Az elitekhez hasonlóan a politikafüggők is aktívak, környezetükben véleményvezérek. Biztos pártpreferenciájuk van, amely mellett kitartanak. Nem a társadalom iránt érznek felelősséget, hanem egy adott politikai párt mellett elkötelezettek, ezért a politika egyfajta hobbi a számukra. Ez erőteljesen hat médiafogyasztásukra. „Szeretik”, ha egy médium, például egy napi- vagy hetilap függ a politikától, egy adott párttól, mivel csak saját oldalt fogyasztanak. Nem várnak el olyan szintű objektivitást, mint az elitek, és a véleményközlő műfajok esetében sem igénylik ugyanazt. A médiát saját meggyőződésük megerősítésére használják, ezért lesz szertartás jellegű a fogyasztásuk olyannyira, hogy elő is fizetnek a pártpreferenciáikat alátámasztó nyomtatott lapokra.⁴⁰ A politikafüggők kevésbé használják az internetet, „(...) de még ennek lehetősége sem feltétlenül jelenti a szertartásos hagyományos médiafogyasztás elhagyását.”^{41,42}

2.3. Alvajárók

Az alvajárók az elhalasztott médiafogyasztók. Ők, a legnépesebb csoport, a bulvár, a könnyed, szórakoztató tartalmak elsősorú fogyasztói. Újabb és újabb nyomtatott és elektronikus tartalmakkal próbálják éhségüket kielégíteni, ezért igényeik miatt ők uralják és határozzák meg a médiapiacot. A komoly, politikát is érintő tartalmak nem kötik le őket.⁴³

A médiafogyasztási szokások megváltozása erőteljesen hat a politikai kommunikációra is. A politikai kommunikáció egyrészt leegyszerűsíti a barát-ellenség kettősre, másrészt az alvajárók nagy létszáma miatt bulvárosít. Emiatt Magyarországon is megjelenik a bűnbak szerep, holott szintén csak a globális hatások érvényesülnek, azaz „(...) politika és média kölcsönös viselkedése nem feltétlenül valamilyen eltervezett stratégia szerint alakul úgy, hogy ezzel sok kritikára is lehetőséget teremtsen. [...] Ezek a hatások nem valamiféle összeesküvés következtében jelennek meg, hanem a médiumok sajátosságaiból fakadnak, így válnak az üzenetet nagyban befolyásoló tényezővé.”⁴⁴

³⁹ KUMIN 2005, 116-117. pp.

⁴⁰ Külön minőséget jelent a napi-, hetilapok, illetve egyéb nyomtatott sajtótermékek esetében az előfizetés, mivel ezzel „tulajdonossá” is válnak az előfizetők, akiknek fontos szerepük van az adott lap gazdaságilag biztos hátterének megteremtésében.

⁴¹ KUMIN 2005, 118. p.

⁴² KUMIN 2005, 116-118. pp.

⁴³ KUMIN 2005, 116. p. és 118. p.

⁴⁴ KUMIN 2005, 118-119. pp.

3. A bűnbak-szerepen túl - Következtetések

Utolsó nagy fejezetében Kumin Ferenc arra tesz kísérletet, hogy rámutasson, a politikai kommunikációnak nem kell „benneragadnia” a bűnbak-szerepben. Visszatér a globális keretek közé és megvizsgálja, „(...) *hogyan mindezek a médium szintjén lezajló folyamatok mennyiben járulhatnak hozzá a politikai kommunikációban testet öltő üzenet átalakulásához, és ezzel mennyiben várható a médiafásultsággal jellemzett kiüresedés megállítása, visszafordítása.*”⁴⁵

Kiindulópontja a marketingből kölcsönzött termékélet-ciklus elmélet. E szerint az új médium, az internet lesz a televíziózás helyettesítője. A két médium párhuzamosan él egymás mellett: az internet már követeli a helyét, míg a televíziózás, a régi termék, arra törekszik, hogy meghosszabbítsa élettartamát. Ennek érdekében maga is él a technológiai fejlődés kínálta lehetőségekkel. Megjelennek a tematikus csatornák, a digitális műsorszórás és a részvételi televíziózás. Ez utóbbi lesz az egyik fejlődési irányvonal: interaktívvá válik a műsorszolgáltatás, ekkor még nem teljes részvétellel, hanem először szórakoztató műsorok menetét befolyásoló sms-szavazásokkal. Több példát is említve Kumin Ferenc rámutat arra, rendkívül nagy az igény a televíziózás egyirányúságának megszüntetésére, ami nem hagyhatja érintetlenül a komoly tartalmakat, ezáltal a politikai kommunikációt sem. A tájékoztató műsorokban megjelenő szavazások, a tartalomra is hatást gyakorló sms-ek módszertanilag ugyan kérdésesek, de ebben az esetben a médiafásultságot enyhítő újdonságon van a hangsúly: hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a politikától elfordult polgárok ismét résztvevővé váljanak.⁴⁶

A másik, az előbbinél is fontosabb változás a deliberatív politikai kísérletek médiaeseménnyé tétele. A vitán alapuló döntéshozatal elméletét⁴⁷ James S. Fishkin alakította gyakorlattá⁴⁸. A

⁴⁵ KUMIN 2005, 119. p.

⁴⁶ KUMIN 2005, 119-120. pp.

⁴⁷ „A deliberatív demokrácia fogalma gyakorlatilag egyidős magával a demokráciával, hiszen – amint ez korabeli szövegekből világosan kitűnik – az ókori Athénban kialakult társadalmi rendszer kifejezetten favorizálta a tanácskozást, a vitát, amelyet nem a cselekvés akadályozójaként, hanem sokkal inkább valamennyi bölcs cselekvés szükségszerű feltételeként tekintettek (Elster, 1998). A deliberatív demokráciaelméletek nem állnak szöges ellentétben a Max Weber vagy Joseph Schumpeter által képviselt elitista felfogással, mivel nem feltétlenül igénylik az a priori közjő meglétét, csupán azt állítják, hogy az egyénenként eltérő preferenciák célszerű kommunikációval közelíthetők (Nino, 1996).” KUMIN 2005, 120-121. pp.

⁴⁸ James Fishkin a Stanford Egyetem professzora 1988-ban alkotta meg a deliberatív szavazás modelljét még a Texasi Egyetemen (the University of Texas at Austin). I. *What is Deliberative Polling®?* Stanford University Center for Deliberative Democracy. Letölthető: <https://cdd.stanford.edu/what-is-deliberative-polling/> (Letöltés ideje: 2020. július 3.) Tévéműsor először 1994-ben lett az elméletből Angliában, ahol a Channel 4-on adásba kerülő kétórás műsor témája a bűnözés volt (Fishkin ekkor a műsor tanácsadója.). Fishkin az Egyesült Államokba visszatérve már odahaza folytatta kísérleteit. Az első, az egész USA-ra kiterjedő deliberatív szavazást 1996-ban Austinban szervezte meg Bruce Ackerman-nal. Az eseményt a PBS televíziós hálózat közvetítette. I. *National Issues Convention Questionnaire*. Stanford University Center for Deliberative Democracy. Letölthető: <https://cdd.stanford.edu/1996/national-issues-convention-questionnaire/> (Letöltés ideje: 2020. július 3.). Nem maradt azonban az USA területén: több mint száz alkalommal tartottak ilyen eseményt huszonnyolc országban. I. *Deliberative Polling® Timeline*. Stanford University Center for Deliberative Democracy. Letölthető: <https://cdd.stanford.edu/deliberative-polling-timeline/> (Letöltés ideje: 2020. július 3.)

társadalomtudományokban ritkán alkalmazott módszer, **a kísérlet** jelenti alapját tevékenységének. Fishkin azt vizsgálja, **hogyan döntenének az állampolgárok fontos politikai ügyekben, amennyiben rendelkeznek elegendő információval.** Az akár az egész nemzet sorsát érintő kérdésekről a résztvevők a téma szakértőivel, politikusokkal folytatott tanácskozások, viták formájában jutnak ismeretekhez. A folyamat elején és végén felvett kérdőívek eredményei közötti különbségek mutatják meg az akár egész hétvégén át tartó „döntéshozatal” eredményét. A kereskedelmi védjeggyel rendelkező tudományos kísérletben így **nem a hagyományos szereplők, hanem hétköznapi emberek kommunikációja jelenik meg.** Olyan egyszerű állampolgároké, akik saját szavaikkal igyekeznek értelmezni a politika jelenségeit és megérteni, egy téma kapcsán számos egymás mellett lévő, jó nézőpont is létezhet. Így saját bőrükön tapasztalják meg, mennyire nehéz a politikai döntéshozatal folyamata. **A kísérlet úgy lesz politikai kommunikációvá, hogy nagyon sikeres televíziós műsorként jelenik meg a képernyőn és pozitív hatással van az inaktívvá vált fogyasztókra.**⁴⁹ A nézők ugyan továbbra is passzív befogadók, de a tartalom a részvételtől szól, amely újdonságot hoz a politikai kommunikáció világában. A technológiai fejlődésnek köszönhetően, amennyiben az optimista megközelítés nyer teret, a részvétel valódi konzultációvá alakulhat át: ami jó a politikusoknak és jó a választópolgároknak is.⁵⁰ **Ez az út, mely Kumin szerint kiutat kínál a politikai kommunikáció számára, amely így levetkőzheti a bűnbak szerepét.**⁵¹

⁴⁹ OFFE, CLAUS: *A liberális demokrácia válsága és megújítása: Intézményesíthető-e a deliberáció?* Fordulat. 2011/3. 172-175. pp.

⁵⁰ „A választót motiválhatja, hogy a számára fontos és alaposan ismert ügyek kapcsán lehetősége nyíljon arra, hogy a döntéshozatalt befolyásolja. A politikus a konzultáció által adott szakterületekről olyan tudásra tehet szert, amely egyéb módon alig vagy csak komoly költségek árán lenne elérhető.” KUMIN 2005, 122. p.

⁵¹ KUMIN 2005, 120-123. pp.

Fricz Tamás: Régi elit az új demokráciában⁵²

Fricz Tamás tanulmánya gazdaság- és jogtudományok tudomány-részterületen belül a politikatudományok tudományágba sorolható az akadémiai klasszifikáció alapján. Ezen belül a szerző az elitek vizsgálatával foglalkozik.

Ez a tanulmány azért érdemel figyelmet módszertanilag, mert alkalmazza és fel is rúgja azokat a klasszikus szabályokat, mely egy nagyobb terjedelmű tudományos igényű írásmunka sajátja.

I. A téma kijelölése:

A tanulmány bevezető része rövid, általában 1-3 oldal terjedelmű, témától függően. Feladata a következők megválaszolása:

1. A téma megjelölése.

2. A témaválasztás indoklása.

3. A kutatási tevékenység során alkalmazott módszer(ek) megnevezése.

4. Hipotézisek (előfeltevések, kérdések, vizsgálandó témakörök megfogalmazása)

5. Általános jellegű, nem részletekbe menő (mivel az a téma kifejtésénél fog megtörténni) magyarázata a témához kapcsolódó elméletnek, esetleg gyakorlatnak.

Fricz Tamás más tanulmányokhoz és szerzőkhöz képest az öt alpont mindegyikére gyakorlatilag egyszerre válaszol, nagyon rövid terjedelemben⁵³. Az államszocialista rendszer elitcsoportjainak bemutatására vállalkozva azt kívánja vizsgálni, az egykori nómenklatúra átmentette-e a hatalmát a demokratikus viszonyok közé (1)? Mennyire maradtak jelen továbbra is a közéletben (2)? Milyen típusú számonkérést kellett „elszenvedniük” (3)?

Kissé szokatlan módon, rögtön válaszol is az általa megfogalmazott kérdésekre, kiegészítve azzal, hogy valójában az okokra (1), az összefüggésekre (2), a következményekre (3) igyekszik felhívni a figyelmet.⁵⁴

Mintaként szolgáló módon a vizsgálandó kérdéseket módszertannal is összekapcsolja, meghatározva egyben munkája felépítését is:

⁵² FRICZ TAMÁS: *Régi elit az új demokráciában*. Politikatudományi Szemle. 2003/4. 87-108. pp.

⁵³ FRICZ 87-88. pp. Az oldalszám jelölés ebben az esetben csalóka, mivel a bevezetés alig éri el az egy oldal terjedelmet.

⁵⁴ Itt figyelhető meg a klasszikus szabályok „félrúgása” először, mivel a szerző nem az eredetileg megfogalmazott kérdésekre fog válaszolni a téma kifejtésében, ahogy azt a korábbi szerzőknél láthattuk, hanem új hipotéziseket fogalmaz meg, az eredeti, rögtön megválaszolt kérdésekre alapozva. „Előrevetítve a választ, a közép-európai országok közül talán leginkább Magyarországon figyelhető meg a régi elit masszív hatalomátmentése, mégpedig nemcsak a politikai, hanem a gazdasági, a kulturális szférában éppúgy, mint a média világában.” FRICZ 2003, 87. p.

1. Először a témához kötődő **elméleti háttér** feltárására törekszik.
2. Ezt követően **politikatörténeti és politikai szociológiai szempontból vizsgálja (ezeket összekapcsolva) a rendszerváltás folyamatát, az elitek (régi és új csoportok) jelenlétét a demokratikus viszonyok között, az utódpart és a két jobboldali kormány elitépítő, -képző tevékenységét.**
3. Mindezekből, főleg a második, elemző jellegű pontból kiindulva, **elméleti következtetések** megfogalmazására tesz kísérletet.⁵⁵

II. A téma kifejtés

1. Elméleti háttér

A téma kifejtése az elméleti háttér bemutatásával kezdődik.⁵⁶ Elméletünk a diktatúrákból a demokráciába történő átmenet, mellyel számos szerző foglalkozott.⁵⁷ Közülük *Fricz Tamás* *Wolfgang Merkel Systemtransformation* monográfiáját használja forrásként, aki *Guillermo O' Donnell* és *Philippe Schmitter* elméletéből kiindulva három szakaszát különböztette meg a folyamatnak.⁵⁸

A szakaszokat a szerző nem csupán felsorolja, hanem röviden bemutatja, milyen események jellemzik az egyes időszakokat. Az **átmenet (1)** esetében **a régi hatalom erodálását és az új, ellenzéki elitcsoportok színre lépését** emeli ki, mely elvezet egy tárgyalásos folyamathoz vagy egy utcai demonstrációhoz. A **demokratizáció (2)** legfontosabb része **„(...) a demokrácia alkotmányos, jogi és intézményes létrejötte.”**⁵⁹ Ekkor teremtődnek meg, ahogy erre a szerző külön ki is tér, a demokrácia exogén tényezői. A **konzolidáció (3)** időszakában stabilizálódnak az exogén tényezők: **túl vagyunk több szabad választáson, a kormányok kitöltik mandátumukat, nincsenek már jelen alkotmányellenes erők a politikai színtéren és a társadalom tagjai sem vágynak a régi rendszerre.**

⁵⁵ A szerző egy klasszikus empirikus ciklust jár be: elméletre alapozva fogalmazza meg hipotéziseit, melyeket elemző jellegű megfigyelésekkel támaszt alá. Megfigyeléseit, vagyis az elemzés alapjául szolgáló tényezőket, a maga teljességében igyekszik feltárni. Ezekre alapozva általánosításokat fogalmaz meg, és alkot végül elméletet (a következtetések formájában). Egyszerre jellemzi a deduktív és az induktív megközelítési mód.

⁵⁶ FRICZ 2003, 88-92. pp.

⁵⁷ Fricz Tamás magában a szövegben is nevesít több szerzőt, akiknek a munkáit az irodalomjegyzékében is szerepelteti (*Guillermo O' Donnell, Philippe Schmitter, Laurence Whitehead, Juan J. Linz, Arend Lijphart, Wolfgang Merkel, Hans - Dieter Klingemann, Herbert Kitschelt*). Többek között ők is foglalkoztak az elmélettel és vizsgálták a diktatúrából a demokráciába történő átmenet folyamatát és jellemzőit.

⁵⁸ Ennél a pontnál figyelhető meg Fricz Tamás egyetlen hivatkozás-jelölése. Bár a szerző bőséges mennyiségű forrást használ, ahogy ez látható irodalomjegyzékében (105-107. pp.) hivatkozni tanulmányában egyedül itt fog, ami szintén szokatlan megoldás.

⁵⁹ FRICZ 2003, 88. p.

Fricz Tamás itt még nem áll meg, mert álláspontja szerint ez a hármass felosztás ténylegesen csak a külső, exogén tényezőit sorolja fel a diktatúrából a demokráciába történő átmenetnek.⁶⁰ Ahhoz, hogy valóban konszolidált demokratikus viszonyokról beszélhessünk egy politikai rendszer esetében, nélkülözhetetlenek az endogén tényezők is. Vagyis a szerző nemcsak „mechanikusan” leírja és használja a rendelkezésre álló elméleti háttérrel, hanem azt szakmai, kritikai jelleggel kezeli. Ennek eredménye az általa endogénnek nevezett tényezők bevezetése, melyek nélkülözhetetlenek a kelet- és közép-európai demokráciákban lezajlott és zajló folyamatok megértéséhez.

Az általa leírt endogén tényezők kiindulási pontként szolgálnak a későbbi elemző részhez. Jellemzőjük még, hogy egymásra épülnek és erősort alkotnak.⁶¹

A valódi, konszolidált demokrácia létrejöttéhez és természetessé válásához először is szükség van alternatívákra (1), amelyek közül valóban szabadon választhatunk. Ennek feltétele, hogy az alternatíva állítók között tényleges esélyegyenlőség (2) jöjjön létre, vagyis társadalmilag kiegyensúlyozott erőviszonyok legyenek. Egyik politikai csoport se rendelkezzen „örökölt túlsúllyal”⁶², mert az veszélyezteti a demokratizációs folyamatot. Az alternatíváknak erőcentrummá (3) kell fejlődniük. Ezek magját a párt elitje, külső körét a párt klientúrája alkotja. A képességhez, azaz a tényleges alternatíva-állításhoz nem elég az erőcentrum megléte: szükség van még a társadalmi hálózatra is.

Ezek az endogén tényezők a régi demokráciákban jelen vannak. Nyugat- és Dél-Európában több évtizedes fejlődés eredményeként működnek. Velük szemben a posztszovjet utódállamoknál nem volt piacgazdaság, nem létezett klasszikus civil társadalom, maga a társadalom is „egysíkú” volt.⁶³ Így az elmélet nem alkalmazható egy az egyben a magyar viszonyokra sem.

Ennél a pontnál tér át a szerző valódi témájára: az államszocialista elit vizsgálatára. Még mindig az elméletnél maradva felhívja a figyelmet, hogy Magyarországon a régi elit nem került szembe valódi alternatívát jelentő erőcentrummal. Nem véletlen, hogy négy évvel a rendszerváltás után újra az utódpárt vezetésével alakult kormány. Emiatt és az azóta eltelt évek⁶⁴ után több kérdés

⁶⁰ Fricz Tamás saját fogalom párt alkot az elméleten belül. FRICZ 2003, 89. p.

⁶¹ FRICZ 2003, 90-91. pp.

⁶² FRICZ 2003, 90. p.

⁶³ „(...) nem volt kulturális és tudományos sokféleség csak marxista kultúra és tudomány, azaz, nem volt egy érdektagolt és szervezett autonóm társadalom, mely az új politikai irányzatok és csoportok, másképpen elitek háttérét, társadalmi hálózatát biztosíthatta volna.” FRICZ 2003, 91. p.

⁶⁴ Ne feledjük, a tanulmány 2003-ban jelent meg, vagyis a szerző „csak” a rendszerváltás után eltelt tizenöt évet vizsgálta.

is felmerül, mely megalapozza a kételyt, valóban konszolidált demokrácia működik-e Magyarországon?

2. Elitiek a rendszerváltás után

Az elemző részre áttérve *Fricz Tamás* először az elméleti háttérrel vonatkoztatja a magyarországi folyamatokra. Az áttörés 1989-1992/1993 között megtörtént. A demokratizációt viszont már visszarendeződésként értékeli⁶⁵ és a harmadik időszakot sem nevezi konszolidációnak.⁶⁶

Ennek magyarázatára a szerző először egy átfogó jellegű, politikatörténeti áttekintést ad. Rövid leírást olvashatunk a rendszerváltás folyamatáról, a két legjelentősebb ellenzéki csoportosulás jellemzőiről és arról, Magyarország esetében mit jelent az áttörés fogalma.⁶⁷ **Létrejöttek a külső tényezők. Miért nem beszélhetünk ezt követően demokratizációról, illetve még inkább konszolidációról?** *Fricz Tamás* szerint ehhez az kellett volna, hogy az első, szabadon választott kormány felismerje, erőcentrumot kell létrehoznia. Ezt a felismerést segíthette volt a többi posztszovjet ország gyakorlata: Németország, Csehszlovákia (illetve Csehország), Lengyelország háttérbe szorította saját, egykori nómenklatúráját.⁶⁸ **A szerző két okot ír le, amelyek indokoltá tették volna Magyarországon is a hasonló jellegű elszámoltatást:**⁶⁹

1. Erkölcsi szempont: bár békés volt az átmenet, forradalmi jellegű és jelentőségű változás történt, ami indokoltá tette volna a korábbi elit közéletből való kiszorítását. Enélkül ugyanis a hétköznapi emberek számára megkérdőjelezhetővé válik, valóban beszélhetünk-e rendszerváltásról, ha ugyanazok vesznek részt a közéletben, akik a diktatórikus rendszert irányították?

2. Politikai racionalitás: azok, akik diktatúrában szocializálódtak, hogyan lesznek képesek a vezetésre demokratikus viszonyok között, ha nem ismerik annak gyakorlatát?

A teljes körű elszámoltatás hiányát szintén két okkal magyarázza: külön felhívja a figyelmet arra, hogy több oka is lehetett a teljes körű elszámoltatás elmaradásának, melyek mindegyikét nem is biztos, hogy valaha megismerhetjük. Emiatt az általa két legfontosabb tényezőt emeli ki.⁷⁰

⁶⁵ Bár az áttöréssel létrejönnek a demokrácia jogi-alkotmányos-intézményi keretei is. Ez a rendkívül rövid időszak az eredeti elmélet két korszakát is lefedi; ez azonban csak később, az egyes időszakok részletesebb bemutatásánál olvasható. A felosztásnál lévő elnevezésekben a demokratizáció nem jelenik meg.

⁶⁶ FRICZ 2003, 92-93. pp.

⁶⁷ FRICZ 2003, 93-94. pp.

⁶⁸ FRICZ 2003, 94. p.

⁶⁹ FRICZ 2003, 94-95. pp.

⁷⁰ Fontos módszertani elem, mellyel a szerző „jelzi”, nem kíván az összes okkal foglalkozni.

1. *Antall József* és kormánya mérsékelt konzervativizmusa: a jogfolytonosság és a jogbiztonság elsődleges (1), a joggal való manipuláció (2) és a bosszúvágy (3) elfogadhatatlan. *Fricz Tamás* bár nagyra értékeli, egyben megmagyarázza, miért volt helytelen ez a megközelítés. Nemcsak azzal érvel, hogy egy diktatúra és egy demokrácia között nem beszélhetünk jogfolytonosságról, hanem az eseményekkel is. Egyrészt említi a Magyar Demokrata Fórumon (MDF) és a kormányon belüli ellenvéleményeket, az elszámoltatással kapcsolatos kísérleteket,⁷¹ másrészt röviden ismerteti a konkrét következményt is, a *Demszky–Hack*-féle törvényjavaslatot.⁷² A folyamat eredményeként Magyarországon „csak” a korábban a III/III-as főcsoportfőnökségnél dolgozók elszámoltatását tette kötelezővé, melynek nem lett érdemi hatása.⁷³

2. A Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) fordulata: *Fricz Tamás* nagyon röviden ír a törésvonal-váltásról, „csupán” *Csurka István* tevékenységét említi, akinek radikalizmusa eltávolította az MDF-től a szabaddemokratákat.⁷⁴ Érvként hozza még fel az ideológiai közelséget, mely a Magyar Szocialista Párt (MSZP) irányába lökte az akkori legnagyobb ellenzéki pártot. A szerző szerint ez vezetett a szocialisták és az SZDSZ nyílt szövetségéhez és járult hozzá ahhoz, hogy az 1994-es választásokat követően e két párt alakított 2/3-os többséggel rendelkező koalíciót.⁷⁵

A politikatörténeti „bevezető” követően, a módszert megtartva, *Fricz Tamás* áttér a politikai szociológia alkalmazására, mellyel az újra megerősödő, a szocialistákhoz köthető nomenklatúrát jellemzi.⁷⁶ Négy részre bontja az elitet és mindegyik csoportot többé-kevésbé részletesen bemutatja.

⁷¹ Pl: Zétényi–Takács-féle törvényjavaslat a történelmi igazságtételről, mely szerint bizonyos bűntettek esetében a büntethetőség elévülése 1990. május 2-án kezdődik. Ennek részleteiről, a javaslat tárgyalásának folyamatáról, a Göncz Árpád által alkalmazott alkotmányossági vétőről és annak következményéről, a 11/1992. (III. 5.) AB határozatról L. Máthé Áron (szerk.): *„Az nem lehet ugyanis, hogy súlyos bűntett ne legyen büntethető.” - Jogi fejezetek a magyarországi igazságtétel és kárpótlás történetéből.* Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Budapest, 2017. 203-238. pp.

⁷² 1994. évi XXIII. törvény egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről. Wolters Kluwer hivatalos oldala: Törvények és OGY határozatok. Letölthető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99400023.TV> (Letöltés ideje: 2020. július 6.)

⁷³ FRICZ 2003, 95-96. pp.

⁷⁴ A szerző ennél a résznél kissé pontatlan. Míg az előző okot részletesen kifejti, amellyel teljes képet kaphatunk szakmai álláspontjáról, ennél a tényezőnél nagyon szűkszavú. Így nem kapunk teljes képet az SZDSZ törésvonal-váltásáról. Hogy csak egy elemet említsünk: maga az egész első médiaháború, melyben Antall Józsefnek komoly szerepe volt, nagymértékben hozzájárult az SZDSZ eltávolodásához.

⁷⁵ FRICZ 2003, 96-97. pp.

⁷⁶ Érdemes megjegyezni, hogy ekkor már a rendszerváltás utáni időszakban vagyunk, de a szerző a szocialistákhoz kötődő elit megnevezésére továbbra is a nomenklatúra kifejezést használja. A fogalom valójában a Szovjetunió és az uralma alá tartozott tömbországok sajátja. Részleteket többek között L. VÁNYI ÉVA: *Elitcsere és kései elitreprodukció. Kormányzati szereplők, 1990-2010.* Politikatudományi Szemle. 2013/1. 9-11. pp. és HUSZÁR TIBOR: *Az elitől a nomenklatúráig.* Corvina Kiadó. Budapest, 2007. 47. p. és 50-52. pp.

1. Politikai elit: erre a csoportra „vesztegeti” a legkevesebb szót. Megállapítja, hogy a politikai elit átmentette hatalmát a demokratikus viszonyok közé, így politikai erőcentrummá tudott válni. Nincsenek fiatalok a pártban kevés az új szereplő.⁷⁷

2. Gazdasági elit: a gazdasági elit elemzése részletesebben jelenik meg. Köszönhetően annak, hogy *Fricz Tamás* kitér azoknak a folyamatoknak a rövid leírására is (spontán privatizáció⁷⁸), melyek hozzájárultak ennek az elitcsoportnak a létrejöttéhez. Fontos megállapítása, hogy a politikai elit tagjainak egy része a rendszerváltáskor a gazdasági elitbe menekült át.⁷⁹ Itt már kitér annak magyarázatára is, miért jelentős ez a csoport. Ahogy fogalmaz, egyrészt marad a közhelyeknél, másrészt a rendszerváltás idejére bekövetkezett eltorzult erőviszonyokra is felhívja a figyelmet. Ez utóbbit az sem enyhítette, hogy az *Antall*-kormány idején már rendes privatizáció folyt. Addigra olyan erős kapcsolati tőkével és lobbierővel rendelkezett a szocialista gazdasági hálózat, hogy a versenyszerű feltételek sem jelentettek problémát számára piaci és tulajdoni részesedésének növelésében.⁸⁰

3. Médiaelit: fordított megközelítéssel élve először magyarázatot kapunk, miért kell külön foglalkozni a médiaelittel. Itt is találkozunk közhellyel⁸¹ és pontatlanságokkal. Ez utóbbinál *Fricz Tamás* érdekes szakmai megközelítést alkalmaz: egy 1986-os német alkotmánybírósági határozatra hivatkozik, nagyon röviden.⁸² Mivel ebből kiindulva fogalmaz meg következtetést, mely szerint a média és a sajtó működése még mindig nem felelne meg⁸³ az e határozatban foglaltaknak, így e téren is a szocialista és baloldali erőcentrum fennhatósága érvényesül, célszerű jelezni a szerző hibáját. A hivatkozott alkotmánybírósági határozat⁸⁴ közel sem ennyire leegyszerűsítő, sőt, épp az ellentettjét fogalmazza meg annak, amit a szerző állít. A továbbiakban, a helyzetet alátámasztó indokoknál is marad a pontatlanság. *Fricz Tamás* azzal érvel, hogy a nyomtatott sajtó privatizációja és a kereskedelmi műsorszolgáltatók megjelenése

⁷⁷ FRICZ 2003, 97-98. pp.

⁷⁸ Az 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról és az 1989. évi XIII. törvény a gazdálkodó szervezetek és a gazdasági társaságok átalakulásáról (mindkettő hatályon kívül) alapján az állami vagyon egy része magánkézbe került. A folyamat 1990 őszén ért véget. Részleteket L. ROMSICS IGNÁC: *A 20. századi Magyarország*. In: Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2007. 945-946. pp.

⁷⁹ Sajátos módszertant használva ki is emel példának egy konkrét személyt, Gyurcsány Ferencet, akit azonban nem nevesít. FRICZ 2003, 98. p.

⁸⁰ FRICZ 2003, 98-99. pp.

⁸¹ (...) aki a médiában nem nyeri meg a politikai versenyt, az a valóságban sem tudja megnyerni.” FRICZ 2003, 99. p.

⁸² „(Nem véletlen, hogy a német alkotmánybíróság 1986-ban hozott egy határozatot, melyben a médiaviszonyok politikai erőviszonyok szerinti kiegyensúlyozottságának követelményét alkotmányos rangra emelte.)” Zárójelet a szerző alkalmaz, FRICZ 2003, 99. p.

⁸³ Ne feledjük, 2003-at írunk!

⁸⁴ BVerfGE 73, 118 - 4. Rundfunkentscheidung. (Magyar szakirodalomban a Német Alkotmánybíróság harmadik televíziós határozata) Letölthető: International Constitutional Law (ICL) Projekt. <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv073118.html#Opinion> (Letöltés ideje: 2020. július 7.)

(1) nagyban hozzájárultak a baloldali-liberális túlsúlyhoz a médiában. A nyomtatott sajtó esetében nem tesz különbséget az országos és a megyei napilapok között. Az előbbi esetében valóban helytálló a megállapítás, könnyen eldönthető a konkrét napilap esetében, milyen irányvonalat követ. A megyei napilapoknál viszont ez a megállapítás minimum sántít, ebben az időszakban. Ahogy Zöldi László fogalmaz: „Ilyenformán az országos napilapok politikailag tömbösödtek, egy átlagolvasó is könnyűszerrel helyezheti el őket a skálán. (Baloldalon a Népszava, mellette a Népszabadság, középen a Magyar Hírlap, a jobboldalon a Magyar Nemzet.) A globális újságok viszont – többnyire egyedüli napilapként a megyében – nem engedhetik meg maguknak a politikai tömbösödést.”⁸⁵

A kereskedelmi műsorszolgáltatók megjelenése, akár a rádiós-, akár a televíziós piacot vizsgáljuk, nem eredményezett baloldali – liberális túlsúlyt. A hír- és tájékoztató műsorszámok esetében továbbra is a közszolgálati műsorszolgáltatók játszottak főszerepet, nem a kereskedelmi adók külföldi tulajdonosai.⁸⁶

A másik érv az SZDSZ jó kapcsolatai (2) a médiamunkásokkal. Ez valós, tekintettel arra, hogy az újságírók személyesen is ismerték a szabaddemokratákat, azok szamizdatos múltja miatt. Stílusuk, értelmiségi attitűdjük és kommunistaellenességük miatt a rendszerváltás idején gyakran az SZDSZ képviselőit hívták be a szerkesztőségekbe a Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ) tagjai mellett.⁸⁷ Ez is hozzájárult annak a nézetnek a kialakulásához és megmaradásához, hogy a rendszerváltás idején és azt követően az újságíró-társadalom nagyobb része bal-, illetve liberális kötődésű.⁸⁸ De nem ez volt az egyedüli oka annak, hogy az újságírók elfordultak az Antall-kormánytól.⁸⁹ **Így ez a fajta leegyszerűsítés ismételt pontatlanságot**

⁸⁵ ZÖLDI LÁSZLÓ: *Két vas a tűzben*. Médiakutató, 2002/2. Letölthető: Médiakutató hivatalos oldala: https://mediakutato.hu/cikk/2002_02_nyar/03_ket_vas (Letöltés ideje: 2020. július 7.)

⁸⁶ Erről bővebben L. MONORI ÁRON: *Médiaháborúk*. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.): Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. 284-285. pp. illetve, **BAJOMI-LÁZÁR PÉTER: A magyarországi médiaháború**. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2001.

⁸⁷ **BAJOMI-LÁZÁR PÉTER: A magyarországi médiaháború**. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2001.

⁸⁸ Természetesen ennél a helyzet jóval összetettebb és bonyolultabb, de az eredmény valóban ennyire egyszerű. Olyannyira, hogy még 1998-ban, az első Orbán-kormány megalakulásakor is tartotta magát ez az „elmélet”. A miniszterelnök tanácsadója a következőképpen írt erről: „A rendszerváltás előtti évtizedekben Magyarország írott és elektronikus sajtójában csaknem monopolhelyzetet élveztek a kommunista, szocialista értékrend különféle színárnyalatai. Bármit értsünk is rajta, ez az értékrend határozta meg a sajtómunkások gondolkodását. A mai magyar olvasóközönséget pedig már jelentős részben ők nevelték. Az ő valóság szemléletük, értékviláguk? szemléleti sémáik gondolati paneljeik A nyolcvanas évek végén innen sokkal egyenesebb út vezetett a demokratikus baloldal és a baloldali liberalizmus szellemi pozíciójához, mint a demokratikus jobboldal, a jobboldali liberalizmus, a konzervatívizmus értékrendjéhez. Nem csoda hát, hogy a sajtómunkások túlnyomó többsége ma is baloldalinak, baloldali liberálisnak vallja magát. És az újságolvasók aránytalanul nagy többsége olvassa ma is az ő lapjaikat” ELEK ISTVÁN: *Felülvizsgálat és kigazítás. A rendszerváltás korának kormányai és a médiapolitika (2.)* Első megjelenés: Magyar Nemzet. 1998. december 19. 14. p.

⁸⁹ Erről részleteket L. MONORI ÁRON: *Médiaháborúk*. In: Bajomi-Lázár Péter (szerk.): Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. 265-273. pp. és HORVÁTH ATTILA: A

eredményez. A médiaelitnél maradva megjelenik még a vezető szerkesztők titkosszolgálatban betöltött szerepük is. A csoport esetében *Fricz Tamás* arra a következtetésre jut, hogy nemhogy fennmaradt „a szocialista nómenklátúra médiahálózata”⁹⁰, hanem erősödött is, így: „Egy néhány évvel ezelőtti felmérés szerint, melyet egy közvélemény-kutató intézet végzett el újságírók körében, az újságírók több mint 70 százaléka baloldali beállítottságú.”⁹¹

A szocialista erőcentrum ezen a területen továbbra is erőfölényben van.⁹²

4. Végül a titkosszolgálati elit bemutatására tér át. E csoport kapcsán általánosságokat fogalmaz meg. Itt is olvashatunk a konkrét magyar vonatkozásokról: a Duna-gate-ügyről⁹³, annak következményeiről. Bár szervezetenként a botránynak köszönhetően a III/III-as csoportfőnökséget megszüntették, és nem tudni biztosan, mi lett az állománnyal, szintén feltételezhető, hogy ennek a korábbi, több csoportból álló nómenklátúrát összetartó hálózatnak a tagjai kapcsolati tőkéjük révén továbbra is elsősorban a szocialista erőcentrumot segítik.⁹⁴

Összefoglaló jelleggel *Fricz Tamás* ismételten megállapítja, hogy az egykori nómenklátúra csoportjai és annak tagjai átmentették hatalmukat a demokratikus viszonyok közé. Nemcsak az előző, politikai szociológiai elemzésének eredményét kívánta ezzel ismételten megerősíteni, hanem ezzel át is vezet bennünket a következő témára: „(...) mi történt a következő években, hogyan alakult a szocialista erőcentrum meghatározó, domináns helyzete, illetve hogyan és mennyiben tudott az új elit változtatni ezeken az erőviszonyokon?”⁹⁵

Elérkezünk a második szakaszhoz, a **demokratizáció időszakához**, mely a szerző szerint **valójában a visszarendeződés korszaka. 1992-1998 között járunk**, amikor is a második szabad választásokat megnyerve (1994) az MSZP az SZDSZ-szel alakít koalíciós kormányt kétharmados többséggel.⁹⁶ A választási győzelemnek köszönhetően a szocialista hálózat tovább erősödött, mivel az egykori nómenklátúra tagjainak újra volt helyük a politikában, másrészt **megjelentek új, fiatal szereplők is. A visszarendeződés időszaka mégsem lett tartós, mert az**

magyar média a rendszerváltástól 1998-ig. In: Paál Vince: A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989-2010. Complex Kiadó. Budapest, 2013. 56-59. pp. és 74-76. pp.

⁹⁰ FRICZ 2003, 100. p.

⁹¹ FRICZ 2003, 101. p. Érdekes módszertani megközelítés, hogy sem a szövegből, sem az irodalomjegyzékből nem derül ki, a szerző milyen felmérésre gondol konkrétan.

⁹² FRICZ 2003, 99-101. pp.

⁹³ A Dunagate-botrány 1989. december végén robbant ki. Ekkor lepleződtek le az állambiztonsági szolgálatok: az EKA-tárgyalások eredményeként történt megállapodások, és az „új rend” létrejötte ellenére a III/III-as csoportfőnökség tovább folytatta az ellenzékiek megfigyelését. Részleteket L. RÉVÉSZ BÉLA: *A „Duna-gate” ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében.* Acta Juridica et Politica Szeged, Tomus LXVIII. (2006) Fasc. 19.

⁹⁴ Fricz Tamás e részről többször feltételezésekbe bocsátkozik arra hivatkozva, hogy Németországgal szemben nem hozták nyilvánosságra, kik volt a korábbi rendszer titkosszolgái. FRICZ 2003, 101-102. pp.

⁹⁵ FRICZ 2003, 102. p.

⁹⁶ Itt találkozhatunk a szerző második, szövegen belüli „forrásjelölésével”, melynél Sartori tipizációja segítségével pontosítja a hatalom meghatározását (predomináns hatalom). FRICZ 2003., 102. p.

1995-ös *Bokros-csomag*⁹⁷ és az igen jelentős korrupciós botrány, a *Tocsik-ügy*⁹⁸ miatt elvesztették a következő választásokat.⁹⁹

A harmadik szakasz, az „*alternatív elitképzés és erőcentrum megtermésének kísérlete*”,¹⁰⁰ a Fidesz által vezetett koalíciós időszak 1998-2002 között. A Fidesz tudatosan készült kormányzati pozícióra. Tisztában volt azzal, hogy a meglévő politikai erőcentrum mellé hálózatot is kell fejleszteni. Mire hatalomra került, már voltak kapcsolatai a gazdasági-pénzügyi szférával, a média és a helyi elitek képviselőivel. Így **nem érte a pártot felkészületlenül az új feladat.**¹⁰¹

Esély nyílt rá, hogy **a szocialista erőcentrum mellett létrejöjjön egy jobboldali hálózat is**, amely valódi alternatívát kínált volna a következő (2002-es) választásokon a szavazók számára. **Ez a cél nem tudott teljes egészében megvalósulni, amit két tényező is elősegített:**

1. **Az ellenzékben lévő szocialisták és szabaddemokraták akadályozták a hálózat építését.**¹⁰²

2. A konzervatívok, amellet, hogy hibákat is követtek el, **nem használták ki lehetőségeiket sem.** Ez utóbbit **a szerző konkrét példával igyekszik alátámasztani, mely esetben ismét pontatlanul jár el.** Fricz Tamás úgy fogalmaz: „*Jó példa erre a média és a sajtó területe: amíg a Horn-kormány időszakában a jobboldalnak két országos napilapja volt, addig az Orbán-kormány időszakára ebből már csak egy maradt.*”¹⁰³

Ezzel a példával az a probléma, hogy az *Orbán-kormány*, tanulva az elődnek tekintett *Antall-Boross-kormány* időszakából, tudatosan, saját maga alakította ki ezt a helyzetet. Szándékosan

⁹⁷ A Bokros-csomagot 1995. március 12-én jelentették be. A Horn-kormány és a Magyar Nemzeti Bank stabilizációs programja, melyet az akkori pénzügyminiszterről neveztek el, többek között az ország fizetőképességét igyekezett helyreállítani. Részleteket L. KORNAI JÁNOS: *Kiigazítás recesszió nélkül. Esettanulmány a magyar stabilizációról.* Közgazdasági Szemle 1996/7-8. 585. p. Elektronikusan is elérhető a Közgazdasági Szemle oldaláról: <http://www.kszemle.hu/tartalom/cikk.php?id=105> (Letöltés ideje: 2020. július 9.)

⁹⁸ A Figyelőben Krecz Tibor és Siposs Zoltán által írt cikk indította el a folyamatot (KRE CZ TIBOR – SIPOSS ZOLTÁN: *A megtakarító.* Figyelő 40/38. 21. p. és szerző nélkül: *A megtakarító II.* Figyelő 40/39. 6. p.). Az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. megbízott egy ügyvédet, hogy közvetítsen az önkormányzatok belterületi földjeivel kapcsolatos privatizációs ügyleteknél. Később kiderült, az ügyvéd Tocsik Márta volt (szerző nélkül: *A megtakarító III.* Figyelő 40/40. 6. p.). Az ügyből büntető- és polgári perek lettek. Az ügyvéd az ügylet során 804 millió forint sikerdíjat vett fel a vagyonkezelőtől. A büntetőjogi per 1997. november 27-én indult meg a Fővárosi Bíróságon. Az Ügyészség a perben Tocsik Mártát és Liszikai Pétert, az ÁPV Rt. vezető jogászát csalással, az ÁPV Rt. további négy vezetőjét hanyag kezeléssel, Boldvai Lászlót és Budai Györgyöt pedig befolyással üzérkedéssel vádolta. További részleteket, a büntetőjogi- és a polgári peres eljárásról: L. SEREG ANDRÁS: *A Tocsik-per – Egy híres ügy a magyar jogtörténetből.* Jogi Fórum (2016. január 8.) Letölthető: <https://www.jogiforum.hu/hirek/35104> (Letöltés ideje: 2020. július 9.)

⁹⁹ Szintén érdekes, hogy Fricz Tamás egyik „ügyet” sem nevezi meg konkrétan. Ismételten az olvasók háttértudására alapoz.

¹⁰⁰ FRICZ 2003, 92-93. pp.

¹⁰¹ FRICZ 2003, 103. p.

¹⁰² Vagyis az ellenzékben lévő pártok egy része úgy viselkedett, mint az ellenzéki pártok általában.

¹⁰³ FRICZ 2003, 103-104. pp.

vonta össze a Napi Magyarország és a Magyar Nemzet szerkesztőségét¹⁰⁴, hogy a politikai (kormányzati) kommunikáció célirányossá válhasson. Az új lap gazdasági stabilitását ez növelte, mivel az állami vállalatok hirdetéseit a napilap-piacon nem kellett szétaprózni. A régi-új médium biztonságát az is növelte, hogy behúzták a Sportfogadás című, nagy olvasótáborral rendelkező újságot is.¹⁰⁵

E valós (illetve vélt) problémák ellenére 2002-2003-ra a két tábor nagyjából kiegyensúlyozott erőviszonnyal bíró hálózatot épített ki, amely nélkülözhetetlen a valódi konszolidált demokrácia kialakulásához.

III. Következtetések

A következtéseket megelőzően *Fricz Tamás* még egyszer összefoglalja, megismétli a főbb mezsgyeköveket.¹⁰⁶ Megerősíti, hogy az exogén tényezők mellett szükség van az endogén feltételekre is a demokrácia konszolidálódása érdekében. Kell, hogy létezzen legalább kettő kiegyensúlyozott, hálózattal is rendelkező politikai erőcentrum, mert ez biztosítja a társadalmi esélyegyenlőséget. Így tudják ugyanis a társadalom tagjai politikai, gazdasági, kulturális és civil céljaikat megvalósítani.¹⁰⁷

A valóság viszont Magyarország esetében az, hogy a „(...) diktatórikus államszocialista rendszer nómenklatúrája masszívan átmentette a hatalmát a demokráciába is, sőt, a politika, a gazdaság és a média világában időnként még erősíteni is tudta hálózatait.”¹⁰⁸ Ez két okból problémás¹⁰⁹: „Megdől” az egyik legfontosabb elvárás a demokráciával kapcsolatban: a régi elit túlzott jelenléte akadályozza a valódi esélyegyenlőség létrejöttét (1). Mivel az egykori nómenklatúra még mindig erős, ez morális problémát is felvet: bár a rendszer lehet, hogy megváltozott, ugyanazok vannak hatalmon, mint a régebbi korszakban (2).¹¹⁰

¹⁰⁴ Így létrejött egy kormányt – ezen belül is a FIDESZ - Magyar Polgári Pártot támogató – nagy példányszámban fogyó, közéleti napilap. Részleteket l. MONORI 2005, 281-282. pp.

¹⁰⁵ JUHÁSZ GÁBOR: *Az országos minőségi napilapok piaca, 1990–2002*. Médiakutató, 2003/1. Letölthető: Médiakutató hivatalos oldala: https://mediakutato.hu/cikk/2003_01_tavasz/05_orzagos_minosegi (Letöltés ideje: 2020. július 9.)

¹⁰⁶ Ez a módszertan általánosságban jellemzi a Politikatudományi Szemlében megjelent tanulmányokat. Évfolyam- és szakdolgozat esetében ez a módszer szintén alkalmazható.

¹⁰⁷ FRICZ 2003, 104. p.

¹⁰⁸ FRICZ 2003, 104-105. pp.

¹⁰⁹ A szerző itt fogalmazza meg megállapításait.

¹¹⁰ FRICZ 2003, 105. p.

Ellenőrző kérdések:

1. Mi jelenik meg Kumin Ferencnél „a téma kijelölése” részben?
2. Milyen típusú Kumin Ferenc tanulmánya?
3. Milyen módszertani megoldást alkalmaz Kumin Ferenc a 115. oldalon?
4. Miben más Fricz Tamás esetében a témakijelölő rész?
5. Milyen típusú Fricz Tamás tanulmánya?
6. Hogyan „használja” Fricz Tamás az elméleti háttér?

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. A tananyag elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE